ISSN:2667-4769, Cilt:9, Sayı:21, Nisan 2026, s. 49-60

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date **Yayınlanma Tarihi / The Publication Date**

11/03/2026 27/04/2026

http://dx.doi.org/10.29228/jiajournal.90119

Murat ÇABAZ[1]

Ercan ÇALIŞ[2]

Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan İki Yeni Mühür Türü: İcazet ve Tarikat Mührü[3]

Özet

Mühür, geçmişten günümüze bir sahiplik ve onay aracı olarak kullanılmıştır. Arkeolojik dönemlerde taş ve kemik yüzeylere yapılan baskılarda genellikle çeşitli işaretler ve mücadele sahneleri yer almaktadır. Madenlerin keşfedilip işlenmesi ve yazının icadıyla birlikte madeni mühürler ortaya çıkmıştır. Bu mühürlerin baskı yüzeylerine, mührün ait olduğu kişi ya da kurumun bilgileri kazınmıştır. Osmanlı dönemi mühürleri de genellikle madenler ile değerli ve yarı değerli taşlar üzerine işlenmiştir. Mühürlerin yapımında önemli rol oynayan hakkakların iyi bir eğitimden geçtiği bilinmektedir. Hakkaklar; tezyin, hat, maden işçiliği ve edebî sanatlar alanlarında eğitim almaktaydılar. Osmanlı dönemi üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda mühürler üç gruba ayrılmaktadır: zat (şahıs), resmî (kurum) ve tılsım mühürleri.

Bilimsel çalışma kapsamında ele alınan Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi, 1948 yılından itibaren farklı dönemlerde çeşitli müze binalarına sahip olmuştur. Günümüzde müze; Halepli Bahçe Mozaik Müzesi ve Arkeopark komplekslerinden oluşan yeni yapısıyla 2015 yılında hizmete açılmıştır. Yaklaşık 10.000 eserin sergilendiği müzede 95 adet Osmanlı dönemi mührü bulunmaktadır. Bu mühürler zat (şahıs), resmî (kurum) ve tılsım mühürleri olarak sınıflandırılmaktadır. Ancak müzede yapılan bilimsel çalışmalarda bu türlerin dışında iki yeni mühür türü daha tespit edilmiştir. Bunlar tarikat (sufi) ve icazet mühürleridir. Üzerinde Abdulkadir Geylani'ye övgülerin bulunduğu tarikat (sufi) mühürleri ile icazet mühürlerine, bu alanda yapılan çalışmalarda ilk kez rastlanmıştır. Tarikat ve dinî eğitim merkezlerinde kullanıldığı düşünülen bu mühürlerin, mühür sanatına ilişkin yapılacak bilimsel çalışmalarda iki yeni başlık altında değerlendirileceği öngörülmektedir. Bu çalışmanın temel amacı da müzede yer alan bu iki yeni mühür türünün Osmanlı dönemi mühürlerinden farklı olan yanlarını ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda iki eser görsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Görsel analiz yöntemiyle yapılan araştırmada mühürlerin ait oldukları dönem, yapımında kullanılan malzeme, süsleme ve hat (yazı) özellikleri ele alınmıştır. Görsel analiz yöntemiyle elde edilen bulgular değerlendirildiğinde Osmanlı dönemi mühürlerinin gruplandırılmasına yeni başlıklar kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mühür sanatı, tarikat mührü, icazet mührü, *yazı türü, maden sanatı.*

[1] Dr. Bağımsız Araştırmacı, muratcabaz@yyu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7207-8091

[2] Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, ercancalis@yyu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1359-4533

[3]Bu makale, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda 2025 yılında tamamlanan "Güneydoğu Anadolu Bölgesi Müzelerinde Bulunan Osmanlı Dönemi Mühürlerinden Örnekler" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Two New Types of Seals Discovered at the Şanlıurfa Archaeology Museum: The Certificate of Authorization and the Order of the Prophet

Abstract

Seals have been used as a means of ownership and authentication from ancient times to the present day. In archaeological periods, impressions made on stone and bone surfaces typically feature various symbols and scenes of battle. With the discovery and processing of metals and the invention of writing, metal seals emerged. Information about the person or institution to which the seal belonged was engraved on the impression surfaces of these seals. Seals from the Ottoman Period were also generally engraved on metals and precious and semi-precious stones. It is known that the engravers, who played a significant role in the production of these seals, received a thorough education. Engravers received training in the fields of ornamentation, calligraphy, metalwork, and literary arts. In scholarly studies on the Ottoman Period, seals are classified into three groups: personal (individual), official (institutional), and talismanic seals.

The Şanlıurfa Archaeology Museum, which is the subject of this scientific study, has been housed in various museum buildings at different times since 1948. Today, the museum opened to the public in 2015 with its new complex, comprising the Halepli Bahçe Mosaic Museum and the Archaeopark. The museum, which displays approximately 10,000 artifacts, contains 95 Ottoman-period seals. These seals are classified as personal, official (institutional), and talismanic seals. However, scientific research conducted at the museum has identified two additional types of seals beyond these categories: Sufi (tarikat) and authorization (icazet) seals. Sufi seals bearing praises of Abdulkadir Geylani and authorization seals have been encountered for the first time in studies in this field. It is anticipated that these seals, believed to have been used in Sufi orders and religious education centers, will be evaluated under two new categories in future scientific studies on seal art. The primary objective of this study is to highlight the aspects of these two new seal types in the museum that differ from Ottoman-period seals. In pursuit of this objective, two artifacts were examined using visual analysis methods. In the research conducted using visual analysis, the period to which the seals belong, the materials used in their production, and their decorative and calligraphic (script) features were examined. The findings obtained through visual analysis have introduced new categories to the classification of Ottoman-period seals.

Key words: Seal art, order seal, certificate seal, calligraphy type, metal art.

1. GİRİŞ

Kelime kökeni Farsça olan mührün Arapça karşılığı *"hatem"*dir (Uzunçarşılı, 1940). Türkçede ise *"damga"* ya da *"tamga"* olarak adlandırılmıştır (Uzunçarşılı, 1959). Üzerine işaret, isim, ayet-i kerime veya özlü sözler kazınan mühürlerin yapımında madenler ile kıymetli ve yarı kıymetli taşlar kullanılmıştır. Resmiyet kazandırmak amacıyla belgelere basılan mühürlerin baskı yüzeylerinin ters oyulduğu bilinmektedir (Kuşoğlu, 1994). Genellikle bir kese içerisinde cepte taşınan ya da bir ipe asılarak boyunda taşınan mühürlerin bazı örneklerinin yüzük şeklinde yapıldığı da görülmektedir. Mührün tarihçesiyle ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte, ilk mühürlerin Neolitik Çağ'da kullanıldığı arkeolojik bulgularla anlaşılmaktadır. M.Ö. 7. binyıla tarihlenen mühür örneklerine Suriye, Anadolu ve Kuzey Mezopotamya'da rastlanmıştır (Güney, 2014).

İslamî dönemde mühür kullanımına dair en önemli örneklerden biri, Hz. Muhammed'e ait olduğu belirtilen mühürdür. Sağ elinin yüzük parmağında taşıdığı ifade edilen bu mührün üzerinde *"Muhammedün Resulullah"* ibaresinin yer aldığı aktarılmaktadır. Hz. Muhammed'in vefatından sonra ilk üç halifenin kullandığı gümüş mührün, Hz. Osman tarafından abdest sırasında İris Kuyusu'na düşürüldüğü rivayet edilmektedir (Şehsuvaroğlu, 2017). Dört halife döneminden sonra Emevî ve Abbasî halifelerinin de mühür kullandıkları ve mührlerinde Allah'ın birliği ile peygambere olan inancı ifade eden sözlere yer verdikleri bilinmektedir (Tali, 2013). Türk devletlerinde mühür kullanımı Göktürk dönemine kadar uzanmaktadır. Türklerde *"damga"* veya *"tamga"* olarak adlandırılan mührü kullanan kişi anlamındaki *"tamgaçı"* ifadesinin Orhun

Yazıtları ve Çin yıllıklarında geçtiği bilinmektedir (Babayar ve Habibullayev, 2019). Selçuklularda mühürler hâkimiyet alameti olarak kullanılmış, çoğunlukla yüzük şeklinde yapılmış ve Abbasî halifeleri tarafından verilen unvanlar üzerine kazınmıştır (Oruç, 2017).

Osmanlı döneminde günümüze ulaşan ilk mühür örneklerinin Yavuz Sultan Selim ve III. Murat dönemlerine ait olduğu bilinmektedir (Nakipoğlu, 2000). Osmanlı Devleti'nin kurucusu I. Osman'dan Yavuz Sultan Selim'e kadar olan döneme ait mühürler hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu durumun, padişahların vefatından sonra mühürlerinin imha edilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Osmanlı mühürleri genel olarak zat (şahıs), resmî (kurum) ve tılsım mühürleri olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde resmî mühürlerde kurum adı yer almazken, daha çok şahıs isimleri, beyitler ve ayetler kullanılmıştır (Bal, 2008). II. Mahmud döneminde başlayan reformlar ve Tanzimat dönemi ile birlikte yeni resmî kurumlar kurulmuş ve bu gelişmeye paralel olarak mühürlerde kurum adları da yer almaya başlamıştır. Osmanlı mühürleri içerisinde en yaygın tür zat (şahıs) mühürleridir. Bu mühürler Osmanlı tebaasından herkes tarafından yaptırılabilmekteydi. Genellikle mühür sahibinin adı ve baba adı yer almakta; ayrıca *"es-seyyid"*, *"şeyh"* gibi unvanlar ile meslek gruplarını belirten ifadeler de bulunabilmekteydi (Özbilgen, 1992). Tılsım mühürleri ise diğer mühür türlerinden farklı bir amaca hizmet etmektedir. Bu mühürlerin, insanların çaresizlik, hastalık ve yalnızlık gibi durumlarına çözüm bulma amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir. Üzerlerinde genellikle peygamber ve velilere ait dualar ile Kur'an-ı Kerim'den ayetler yer almaktadır (Acar, 2015). Osmanlı'da bu mühürleri kazıyan esnaf grubu da ayrı olup, yalnızca bu alanda uzmanlaşmış ve *"Esnaf-ı Mühürkanân-ı Sîm Heykel"* olarak adlandırılan grup tarafından yapılmıştır.

Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde gerçekleştirilen araştırmalarda, klasik sınıflandırmanın dışında iki yeni mühür türü tespit edilmiştir: tarikat (sufi) ve icazet mühürleri. Tarikat mühürlerinde Abdulkadir Geylani'ye övgü içeren metinler yer alırken, icazet mühürleri herhangi bir şahıs ya da kuruma ait olmayıp doğrudan *"icazet"* ibaresini taşımaktadır.

Tarikat kelimesi sözlükte *"gidilecek yol, izlenecek usul"* anlamlarına gelmektedir. Osmanlı Türkçesi metinlerinde Farsça kökenli *"rah"* kelimesi de bu anlamda kullanılmıştır (Öngören, 2011). Tarikatların kökeni Asr-ı Saadet'e dayandırılmaktadır. Hz. Muhammed'in ortaya koyduğu yol *"Tarikat-ı Muhammediyye"* olarak adlandırılmıştır. Dört halife dönemine atfen Bekriyye, Ömeriyye, Osmaniyye ve Aleviyye gibi tarikat isimleri ortaya çıkmış; bunlardan bazıları günümüze kadar ulaşmıştır. Bu tarikatlardan biri olan Kadiriyye tarikatının kurucusu Abdulkadir Geylani, 1077 yılında Gilan'da doğmuştur (Korkusuz, 1995). Tam adı Muhyiddin Ebu Muhammed Abdulkadir bin Ebi Salih Musa el-Geylani el-Hanbeli'dir (Gürer, 1997). Kadiriyye, İslam dünyasında en yaygın tarikatlardan biri olup, bu yaygınlığın Geylani'nin vefatından sonra çocuklarının onun ilmî mirasını sürdürmesine bağlı olduğu düşünülmektedir (Azamat, 2001).

İcazet kelimesi ise *"izin vermek, onaylamak, geçerli kılmak"* gibi anlamlara gelmektedir. Bir âlimin bilgisini öğrencisine aktarması ve bunu belgelendirmesi anlamında kullanılan icazet, Osmanlı ve diğer İslam ülkelerinde eğitimini başarıyla tamamlayan kişilere verilen yazılı belgeyi ifade etmektedir. Bu belgeye *"icazetname"* adı verilmektedir. Bilinen ilk icazetnamenin İmam Şafii'nin talebesi Rebi' b. Süleyman el-Muradi için yazıldığı bilinmektedir (Akpınar, 2000).

Bu çalışmanın amacı, Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde bulunan ve literatürde daha önce tanımlanmamış olan tarikat (sufi) ve icazet mühürlerini tipolojik ve stilistik açıdan inceleyerek Osmanlı mühür sınıflandırmasına yeni bir katkı sunmaktır. Bu mühürlerin üzerinde yer alan bilgiler dikkate alındığında yapımında kullanılan malzeme, yazı türü, süsleme ve yapım teknikleri bakımından dönemin tipolojik özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Fakat kullanım amacı bakımından Osmanlı dönemi mühürlerinden farklı olduğunu ve bundan sonra yapılacak çalışmalara kaynak sağlayacak ünik bir konu olduğunu göstermektedir. Bu mühürlerin diğer mühürlerden farkı, kullanım amacıdır. Osmanlı dönemi mühürleri kullanım amaçlarına göre incelendiğinde zat (şahıs) mühürlerinin üzerinde mührün ait olduğu kişinin ismi yazmaktadır. Bazı zat (şahıs) mühür örneklerinde şahsın adının yanında babasının adı ve esseyyid, abduhu, şeyh vb. unvanlarda

yazmaktadır. Zat (şahıs) mühürleri Osmanlı döneminde halkın şahsi mühürleridir. Resmi (kurum) mühürlerde ilgili kurumun adı ve bazen de kurum ismi ile birlikte mührün tahsis edildiği şahsın ismi yazmaktadır. Resmi mühürler ise Osmanlı devletinde resmi kurum ve kuruluşlarda kullanılmaktaydı. Tılsım mühür ise zat (şahıs) ve resmi (kurum) mühürler gibi resmi işlerde kullanılmayan üzerinde tılsımların, vefklerin ve dualaların kazındığı mühürlerdir. Tarikat (sufi) mührü olarak ayrı başlıkta gruplandırılan bu mührün üzerinde Abdulkadir Geylani ve babasının ismi geçmesine rağmen Osmanlı dönemi mühür tipolojisi bakımından incelendiğinde Abdulkadir Geylani'ye ait olmadığı görülmektedir. Osmanlı döneminde Kadiriyye tarikatının Urfa'daki Ubeydî koluna ait olduğu düşünülen mührün üzerinde tarikat veya tarikata bağlı kolun ismi yer almamaktadır. Mührün üzerinde herhangi bir resmi kurum ismi yer almadığından resmi (kurum) mühür tipolojine göre değerlendirilmemiştir. Abdulkadir Geylani'ye övgülerin olduğu mühür tipolojik olarak ele alındığında ve dönemin mühür türleri ile karşılaştırıldığında tılsım mühürlere benzediği görülmektedir. Fakat yapılan incelemelerde üzerinde tılsım mühür örnekleri gibi herhangi bir vefk, tılsım veya dua görülmediği tespit edilmiştir. Bu değerlendirmeler göz önüne alındığında bir şahsa veya kuruma ait olmadığı ve tılsım mühür örneklerine tipolojik olarak benzemediği için tarikat (sufi) mührü olarak yeni bir başlık altında açıklanması gerekmektedir. İcazet mührü başlığı altında yeni bir mühür türü olarak ele alınan mühürde ise zat (şahıs) ismi geçmektedir. Mühür üzerinde ismi geçen şahsa ait olsa da kullanım amacı bakımından zat (şahıs) mührü özelliği taşımamaktadır. Bu mühür dini, eğitim ve sanat alanında uzmanlaşan kişilere verilen icazetnamelere basılmıştır. İcazetnamelere basılan mühür örneklerinde genellikle icazetnameyi veren kişinin ismi yazmaktadır. İcazet mührü olarak tanımladığımız bu mührün özelliği ise bu mührün üzerinde her ne kadar zat (şahıs) ismi yer alsa da şahsi işlerde kullanılmamıştır. Ayrıca mührün üzerinde herhangi bir tarikat vb. kuruluşa ait bir isimde bulunmamıştır. Bu nedenlerden dolayı mühür ne zat (şahıs) nede resmi mühür tipolojisine uymamaktadır. Mührün orta kısmında *"icazet mührü"* yazması mühür sahibinin mührü günlük işlerde kullanmadığını göstermektedir. Ayrıca icazetnamelere basılan mühür örneklerinde *"icazet mührü"* ibaresine rastlanılmamıştır.

2. YÖNTEM

Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde mühür alanında yapılan ön incelemelerde 95 adet mühür örneğinin olduğu tespit edilmiştir. Bu mühürlerin fotoğraf çekimleri yapılmış ve ölçüleri alınmıştır. Ayrıca envanter defterlerinden mühürler ile ilgili gerekli bilgiler bulunmuştur. Bu veriler alındıktan sonra mühürler tipolojik açıdan sınıflandırılmıştır. Bu gruplandırma neticesinde mühürlerin Zat (şahıs), resmi (kurum) ve tılsım mühürler olduğu anlaşılmıştır. Müzede bulunan 95 adet mühür içerisinde sadece bu iki mührü çalışmamızın nedeni tipolojik açıdan değerlendirdiğimizde zat (şahıs), resmi (kurum) ve tılsım mühür örneklerinden farklı olarak yeni bir grup oluşturmalarıdır. Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde bulunan ve Osmanlı dönemine ait bu iki yeni mühür türü nitel araştırma yöntemi dikkate alınarak görsel analiz ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Her iki mührün dönem, malzeme, süsleme ve hat (yazı) özellikleri ele alınmıştır. Mühürlerin baslı yüzeyleri ile tutamaklarının çizimleri detaylı bir şekilde yapılmıştır. Bu veriler yorumlanarak dönemin mühür sanatı ile benzerlikleri ve farklılıkları ele alınmıştır. Tarikat (sufi) ve icazet mührü tipolojik olarak hem Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde bulunan örneklerle hem de bu alanda yapılan diğer bilimsel çalışmalarda yapılan örneklerle karşılaştırılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde bulunan iki yeni mühür türü Osmanlı dönemi mühür türleri ile yapımında kullanılan malzeme, süsleme ve hat (yazı) vb. özellikleri bakımından benzerlik göstermektedir. Bu iki mühür türünün yapımında kullanılan pirinç madeni, yazı türü olan sülüs baskı yüzeyinde bulunan kıvrık dal motifi ve tutamaklarında yer alan geometrik ve palmet süslemeler Osmanlı dönemi zat (şahıs), resmi (kurum) ve tılsım mühür örneklerinde karşımıza

çıkmaktadır. Abdulkadir Geylani'ye övgülerin olduğu ilk mühür örneği tılsım mühür örneklerine benzetilmiştir. Fakat tılsım mühür örneklerinin tipolojik özellikleri ile karşılaştırıldığında tılsım mühür olmadığı anlaşılmıştır. Tılsım mühürlerin üzerinde Kur'an-ı Kerimden sureler, ebced takvimine göre tasarlanan vefkler, dualar vb. ifadeler yer almaktadır. İlk örnek olan tarikat (sufi) mühründe ise Abdulkadir Geylani'nin kimin oğlu olduğu, manevi gücü, vasıfları vb. özelliklerine değinilmiştir. İkinci mühür örneğinde ise zat (şahıs) ismi bulunmasına rağmen ortasında "icazet mührü" yazdığı görülmektedir. Bu ibare mührün zat (şahıs) mühründen ziyade eğitim, dini ve mesleki alanlarda uzmanlaşmış kişilere verilen bir mühür olduğunu göstermektedir. İcazetname örnekleri incelendiğinde üzerinde yer alan mührlerin ya zat (şahıs) ya da resmi (kurum) mührler olduğu görülmektedir.

Fotoğraf 1: Enver Beşinci, "Gani Ömerzâde Mahmud Efendi'nin icâzetnâmesi", 2026, (URL-1)

Fotoğraf 2: Enver Beşinci, "Tıp icâzetnâmesi",2026, (URL-2)

Fotoğraf 3: Şerife Tali, *Tılsım mühür*, 2014, (URL-3)

Fotoğraf 4: Şerife Tali, *Tılsım mühür*, 2014, (URL-4)

Fotoğraf 5: Şerife Tali, *Zat (şahıs) mührü*, 2013, (URL-5)

Fotoğraf 6: Şerife Tali, *Resmi (kurum) mühür*, 2013, (URL-6)

3.1. Tarikat (Sufi) Mührü

Fotoğraf 7: a-b: Murat Çabaz, *Tarikat (Sufi) mührü*, Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi, 2022, (Kişisel arşiv)

Ölçü / Ağırlık : Y: 3,25 cm Ç: 4,98 cm A: 44.2 g

Çizim 1: a-b: Tarikat (Sufi) Mührün Baskı Yüzeyi ve Tutamağı

Tanım: 1828 envanter numarası ile kayıtlı olan mühür, satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır. Sağlam bir tutamağa sahip olan tarikat (sufi) mührünün baskı yüzeyi, büyük bir madalyonla çevrelenmiştir. Madalyon içerisinde sülüs hatla "Sultan ibn-i Sultan Bâzî Abdulkadir-i Geylânî, Kandîl-i Nûrânî, Sahibü'l-Sırrı'l-Bürhânî, İbn-i Musa, Ceng-i Devrânî, Sene" ibareleri yer

almaktadır. Bu ifadeler; "nurlu kandil, ilahî sırrın ve kesin delilin sahibi, Musa'nın oğlu, devrin savaşçısı" anlamlarına gelmektedir. Ayrıca bu ibarelerin, şahsın yüceliğini, rehberliğini, hakikat sırrına vakıf oluşunu ve zamanın zorlukları karşısındaki manevî gücünü ifade ettiği anlaşılmaktadır. Mührün Abdulkadir Geylani'ye atıfta bulunan bu yönüyle Kadiri dergâhlarında kullanıldığı düşünülmektedir. Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde bulunan bu eserin, Osmanlı döneminde Kadiriyye tarikatının Urfa'daki Ubeydî koluna ait olduğu değerlendirilmektedir. Dairesel formlu olan mührün baskı yüzeyinde herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir. Ancak üzerindeki yazı kuşağı, eserin tarikat (sufi) mührü olduğunu açıkça göstermektedir. Döküm ve kazıma teknikleri kullanılarak üretilen eserin, müze kayıtlarında bronz olarak belirtilmesine rağmen yapılan incelemeler sonucunda pirinçten imal edildiği tespit edilmiştir. Mührün baskı yüzeyi ile tutamağı tek parça hâlinde döküm tekniğiyle oluşturulmuştur. Tutamak kısmı ise dışa doğru kıvrılan hatlarla şekillendirilmiş geometrik süslemelerden meydana gelmektedir.

3.2. İcazet Mührü

Fotoğraf 8: a-b: Murat Çabaz, *İcazet mührü*, Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi, 2022, (Kişisel arşiv)

Ölçü / Ağırlık : Y: 3,06 cm Ç: 3,06 cm A: 14.2 g

Çizim 2: a-b: İcazet Mührün Baskı Yüzeyi ve Tutamağı

Tanım: 468 envanter numarası ile kayıtlı olan mühür, 17.09.1973 tarihinde satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır. Günümüze sağlam bir şekilde ulaşan daire formlu, tutamaklı damga mührün baskı yüzeyinin ortasında yer alan madalyonda sülüs hatla "İcazet Mührü (1) 340 (M. 1921–1922)" ibaresi bulunmaktadır. Madalyonun çevresinde ise "Feyzullah bin es-Seyyid Harami veledin …(?) mukaddemi" şeklinde bir yazı kuşağı yer almaktadır. Bu yazı kuşağı, iki adet kıvrık dal motifi ile bölümlere ayrılmıştır. Döküm, kazıma ve ajur teknikleri kullanılarak üretilen eser pirinç malzemeden yapılmıştır. İcazet mührünün baskı yüzeyi ile tutamağı tek parça hâlinde döküm

tekniğiyle oluşturulmuştur. Mührün tutamağı stilize palmet formunda olup uç kısmında üç adet dairesel ip deliği bulunmaktadır.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi envanterinde yer alan 95 mühür içerisinden bu iki mührün seçilmesinin temel nedeni, literatüre kazandırılan iki yeni mühür türünü temsil etmeleridir. Değerlendirmeye alınan bu mühürler; kullanım amacı, malzeme, form, yapım teknikleri, süsleme, hat çeşidi ve ait oldukları dönem açısından incelenmiştir. Mühürlerden biri tarikat (sufi), diğeri ise icazet mührüdür. Tarikat (sufi) mühründe tarih bulunmazken, icazet mührünün orta kısmında H. 1340 (M. 1921–1922) tarihi yer almaktadır. Bu durum, icazet mührünün Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine, yani 20. yüzyıla ait olduğunu göstermektedir. Tarikat (sufi) mühründe tarih bulunmamakla birlikte, üslup ve teknik özellikleri dikkate alındığında onun da 20. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Her iki mührü kazıyan hakkaklara dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Baskı yüzeylerinde yer adı bulunmamakla birlikte, eserlerin Urfa yöresine ait olduğu tahmin edilmektedir. Yapım teknikleri açısından değerlendirildiğinde, her iki mührün de döküm ve kazıma teknikleriyle üretildiği görülmektedir. İcazet mührünün tutamak kısmında ayrıca ajur tekniği kullanılmıştır. Süsleme bakımından ise tarikat (sufi) mührünün baskı yüzeyinde herhangi bir bezeme bulunmazken, icazet mühründe kıvrık dal motifleri yer almaktadır. Osmanlı mühürlerinde tutamaklar da süsleme açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda tarikat (sufi) mührünün tutamağı, kıvrım hatlardan oluşan geometrik bir düzen sergilemektedir. İcazet mührünün tutamağı ise Osmanlı döneminde yaygın olarak kullanılan palmet motifi formundadır. Her iki mührün baskı yüzeyleri daire formunda olup, yazı kuşaklarının oluşturulmasında sülüs hat kullanılmıştır. Ayrıca mühürlerin her ikisinin de pirinç malzemeden üretildiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Osmanlı dönemi mühürleri arasında kullanım amaçları bakımından iki yeni mühür türü belirlenmiştir. Bu mühürler, literatürde yer alan zat (şahıs), resmî (kurum) ve tılsım mühürlerinden farklılık göstermektedir. Zat (şahıs), resmî (kurum) ve tılsım mühürlerine müze koleksiyonlarında sıklıkla rastlanmasına rağmen, tarikat (sufi) ve icazet mühürleri bilimsel çalışmalarda ilk kez tespit edilmiştir. Bu mühürler; malzeme, dönem, yapım teknikleri, hat sanatı ve süsleme özellikleri bakımından Osmanlı mühür geleneğine bağlı kalmakla birlikte, işlevsel açıdan özgün nitelikler taşımaktadır. Tarikat (sufi) mührü, İslam dünyasında önemli bir etkiye sahip olan ve özellikle tasavvuf geleneğinde iz bırakan Abdulkadir Geylani'ye övgü içermesi bakımından bu alanda kazınmış ilk örnek olma özelliği taşımaktadır. Osmanlı mühür örneklerinde tarikatlara ve onların mensuplarına ait zat (şahıs) ve resmî (kurum) mühürleri görülmekle birlikte, doğrudan övgü amacıyla hazırlanmış bir tarikat mührüne daha önce rastlanmamıştır. Benzer şekilde, dinî, ilmî ve sanatsal alanlarda uzmanlaşan kişilere verilen icazetnamelerde genellikle şahıs veya kurum mühürleri kullanılmıştır. Ancak üzerinde doğrudan "icazet mührü" ibaresi bulunan bir mühür örneği literatürde yer almamaktadır. Bu yönüyle "icazet mührü" ifadesi, ilk kez Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'ndeki bu örnek üzerinden bilimsel çalışmalara kazandırılmıştır.

Teşekkür

Bu makale Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından SDK-2023-10591 nolu proje ile desteklenen "Güneydoğu Anadolu Bölgesi Müzelerinde Bulunan Osmanlı Dönemi Mühürlerinden Örnekler" adlı doktora tezinden üretilmiştir. Desteklerinden dolayı Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'ne teşekkür ederiz.

Etik Komite Onayı: Araştırma etik kurul onayı gerektirmemektedir.
Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Yazar Katkıları: Fikir-M.Ç.; Tasarım- M.Ç; Denetleme- M.Ç, E.Ç.; Kaynaklar- M.Ç.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- M.Ç.; Analiz ve/veya Yorum- M.Ç, E.Ç.; Literatür Taraması- M.Ç.; Yazıyı Yazan- M.Ç.; Eleştirel İnceleme- M.Ç, E.Ç.; Diğer-M.Ç.
Çıkar Çatışması: Yazarların çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Finansal Destek: Bu araştırma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir.
Yapay Zekâ Kullanımı Beyanı: Çalışmanın yazım sürecinde dil düzenlemesi amacıyla üretken yapay zekâ (ChatGpt) araçlarından sınırlı ölçüde yararlanılmıştır. Araştırmanın bilimsel içeriği, analizleri ve yorumları tamamen yazarlara aittir.
Lisans Bilgisi: Bu eser, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0) ile lisanslanmıştır.

Ethics Committee Approval: The study doesn't require approval from an ethics committee,
Peer Review: External, independent.
Author Contributions: Concept-M.Ç.; Design- M.Ç.; Supervision- M.Ç, E.Ç.; Resources- M.Ç.; Data Collection and/or Processing- M.Ç.; Analysis and/or Interpretation- M.Ç, E.Ç.; Literature Review- M.Ç.; Authorship- M.Ç.; Critical Review- M.Ç, E.Ç.; Other-M.Ç.
Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.
Financial Support: This research was supported by the Scientific Research Projects Coordination Office of Van Yüzüncü Yıl University.

Artificial Intelligence Use Statement: Generative artificial intelligence (ChatGPT) tools were used to a limited extent during the writing process of this study for language editing purposes. The scientific content, analyses, and interpretations of this study are entirely the authors' own.

License Information: This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0).

KAYNAKÇA

Acar, M. Ş. (2015). Osmanlı'da günlük yaşam nesneleri. M. Ş. Acar, *Tılsımların gizemleri* (s. 77-99) içinde. Yem Yayınları.

Akpınar, C. (2000). *İcazet. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 21, s. 393-400). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.

Azamat, N. (2001). *Kadiriyye*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 24, s. 131-136). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.

Babayar, G., & Habibullayev, A. (2019). Batı Köktürk kağanlığının hakimiyet simgeleri: damga ve mühür. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, *122*(240), 25-54.

Bal, N. (2008). *Osmanlıca bahriye mühür ve damga koleksiyonu* (Cilt I-2). Deniz Basımevi Müdürlüğü.

Güney, A. (2014). *Anadolu'da başlangıcından mö ı. binin sonuna kadar hayvan biçimli damga mühürler* (Tez No. 366452) [Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Gürer, D. (1997). *Abdülkadir Geylani ve kadiriyye'nin kolları* (Tez No. 61743) [Doktora tezi. Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Korkusuz, M. Ş. (1995). *Gavs-ül Azam Seyyid Abdülkadir Geylani ve kadiri tarikatı*. Menzil Yayınevi.

Kuşoğlu, M. Z. (1994). *Dünkü sanatımız-kültürümüz*. Ötüken Neşriyat A.Ş.

Nakipoğlu, G. (2000). Topkapı Sarayı. Nakipoğlu, G, *Mühürler* (s. 274-283) içinde. Akbank Kültür ve Sanat.

Oruç, Z. (2017). Selçuklularda bir hâkimiyet alâmeti olan mühür-yüzük ve kullanımı üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *10*(54), 340-349.

Öngören, R. (2011). *Tarikat*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde, 40. Sayı (Cilt 40, s. 95-105). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.

Özbilgen, E. (1992). Osmanlı mühür kültürü ve mühür kitabeleri edebiyatı. *Dergah Edebiyat Sanat Kültür Dergisi*, 34 (Cilt 3), 17-18.

Şehsuvaroğlu, H. Y. (2017). Eski Türk sanatları (tarihi sohbetler). Şehsuvaroğlu, H. Y, *Mühürcülük sanatımıza dair* (s. 110-113) içinde. TBMM Basımevi.

Tali, Ş. (2013). Kayseri etnografya müzesi'nde bulunan osmanlı dönemi mühürleri üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *6*(27), 520-543.

Uzunçarşılı, İ. H. (1940). Osmanlı devleti zamanında kullanılmış olan bazı mühürler hakkında bir tetkik. *Belleten, 4*(16), s. 495-544.

Uzunçarşılı, İ. H. (1959). *Topkapı Sarayı müzesi mühürler seksiyonu rehberi*. Topkapı Müzesi Yayınları.

Görsel Kaynakçası

Url-1: Beşinci, E. (1865-1866). *Gani Ömerzâde Mahmud Efendi'nin icâzetnâmesi*. [Fotoğraf 1], https://www.icazettendiplomaya.com/mezuniyetbelgeleri/1015/tip-icazetleri.

Url-2: Beşinci, E. (1895). *Tıp icâzetnâmesi*. [Fotoğraf 2], https://www.icazettendiplomaya.com/galeri.

Url-3: Tali, Ş. (2014). *Tılsım Mühür*. [Fotoğraf 3], https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=17413.

Url-4: Tali, Ş. (2014). *Tılsım Mühür*. [Fotoğraf 4]. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=17413

Url-5: Tali, Ş. (2013). *Zat (şahıs) Mührü*. [Fotoğraf 5]. https://www.sosyalarastirmalar.com/archive/jisr-volume-6-issue-27-year-2013.html

Url-6: Tali, Ş. (2013). *Resmi (kurum) Mühür*. [Fotoğraf 6]. https://www.sosyalarastirmalar.com/archive/jisr-volume-6-issue-27-year-2013.html

Çabaz, M. (2025, 7a-b). *Tarikat (Sufi) Mührü*. [Fotoğraf 7]. Kişisel arşiv

Çabaz, M. (2025, 8a-b). *İcazet Mührü*. [Fotoğraf 8]. Kişisel arşiv

EXTENDED ABSTRACT

Aim: This study aims to examine two newly identified seal types from the Ottoman Period, preserved in the Şanlıurfa Archaeology Museum, in terms of their chronological context, design features, equipment, production techniques, script types, and formal characteristics.

Method: The two newly identified seal types were analyzed in light of previous scientific studies conducted in this field. The decorative elements on the printing surfaces and handles of the seals were examined, and their similarities and differences with known decorative features of Ottoman Period seals were evaluated. Furthermore, production techniques, materials (metals), and script types particularly those reflecting the subtleties of calligraphy were assessed through a comparative methodological framework based on existing literature.

Findings: The two Ottoman Period seals examined in this study display the following characteristics:

- Metal materials were used in their production.
- Inscription bands were present on their printing surfaces.
- The seals were produced using casting, engraving, and openwork techniques.
- Decorative elements were observed on both the printing surfaces and the handles.

Conclusion and Discussion: These two seal types, identified in the Şanlıurfa Archaeology Museum and dated to the Ottoman Period, were evaluated within the framework of art historical methodology and existing scholarly literature on seals. The analyses indicate that these seals conform to the general characteristics of Ottoman seal-making traditions, particularly in terms of casting and engraving techniques. The handles were additionally shaped using the openwork technique. Both seals possess circular printing surfaces, a form that is relatively uncommon in Ottoman seal examples. The inscriptions on these surfaces were executed in Thuluth script, one of the most frequently preferred calligraphic styles in seal engraving. The ijazah seal is distinguished by the presence of curved vegetal (branch) motifs separating the inscription bands. In contrast, the mystic (order) seal does not exhibit clearly defined printing divisions. The metal used in both examples (brass) is consistent with materials commonly employed in personal, official (institutional), and talismanic seals. In terms of production techniques, form, script, materials, and equipment, both seals adhere to the established Ottoman sealing tradition. However, what distinguishes these examples is their introduction into the literature as new categories. Traditionally, Ottoman seals have been classified into three groups: personal (person), official (institutional), and talismanic seals. One of the seals examined in this study is identified as a mystic (order) seal containing expressions of praise for Abdulkadir Geylani. Although it may initially resemble talismanic seals, comparative analysis demonstrates that it differs significantly. Talismanic seals typically include Quranic verses, names of angels, or protective invocations, whereas the mystic seal emphasizes the spiritual authority, guidance, and reverence attributed to Abdulkadir Geylani. The second example, the ijazah seal, is associated with certificates granted to individuals who successfully complete religious, educational, or artistic training. Traditionally, such certificates bear the personal or institutional seals of the issuer. However, the distinguishing feature of this example is the direct inscription “ijazah seal” on its surface, without reference to a specific individual or institution. These findings suggest that Ottoman Period seals should be reconsidered within a broader classification framework, expanding from three to five categories by including Sufi (order) and ijazah seals as distinct types.